

SOCIÁLNE SLUŽBY PRE SENIOROV – PRÍKLADOVÁ ŠTÚDIA V OBCIACH NITRIANSKEHO KRAJA

Marcela Káčerová, Jana Ondačková

Abstract

The process of aging attracts several disciplines, as it is definitely a significant social phenomenon. Growth in numbers of the aged is reflected particularly in the social field, moreover there are radical changes in social services for seniors. The aim of this paper is to identify two fundamental characteristics of social services: the types and the capacity of the facilities for the elderly in the communes and specific situation in this field in Nitra region in Slovakia.

Keywords: population ageing, social services for seniors, ambulatory, field and residential services

Úvod

Zmeny vekovej štruktúry, procesy starnutia populácie majú nielen relevantné demografické dôsledky, pútajú pozornosť viacerých vedných odborov, ale predstavujú i závažný spoločenský fenomén (Káčerová, Mládek 2012).

Rast početnosti starého obyvateľstva sa odzrkadľuje najmä v sociálnej oblasti. Cieľovou skupinou sa stávajú seniori, ktorých materiálne, finančné podmienky a zdravotný stav si vyžaduje nejakú formu pomoci. Odhaduje sa, že 13% seniorov potrebuje pomoc v domácnosti, 7-8% potrebuje sústavnejšiu domácu starostlivosť a 5% potrebuje ústavnú starostlivosť (Holmerová a i., 2007). V tomto smere dochádza k radikálnym zmenám v sociálnych službách pre seniorov.

Cieľom nášho príspevku je identifikovať dve základné charakteristiky sociálnych služieb: druhové a kapacitné možnosti zariadení pre seniorov v obciach Nitrianskeho kraja a pozíciu kraja v SR.

Demografická situácia v Nitrianskom kraji

Proces populačného starnutia sa stáva významnou črtou aj v populácii Slovenskej republiky. V priebehu 20. storočia sa počet obyvateľov 65 a viac ročných zvýšil 4,2 násobne (zatiaľ čo celkový počet obyvateľov vzrástol iba 1,8 násobne) a jeho podiel vzrástol zo 5,3% na 12,3%. Významným priestorom z hľadiska populačného starnutia bol Nitriansky kraj, ktorý z demografického aspektu charakterizuje viacero osobitostí. Signifikantné je vyššie zastúpenie obyvateľstva s maďarskou národnosťou, ktoré má reprodukčné správanie bližšie k

populácii Maďarska. Jeho dlhodobá nízka pôrodnosť viedla v okrese Levice už v roku 1986 k prirodzenému úbytku (Mládek, Bleha, 2001). V rokoch 1991 a 1992 tento trend nasledovali aj okresy Nové Zámky a Komárno. V dôsledku týchto demografických špecifik patrí Nitriansky kraj (spolu s Trenčianskym a Bratislavským) k intenzívnejšie stamúcim regiónom Slovenskej republiky (mapa 1). Na úrovni obcí disponuje Nitriansky kraj starším obyvateľstvom v obciach okresov Komárno a Nové Zámky. Naopak najpriaznivejšiu vekovú štruktúru (index stamutia nižší ako 100%) majú obce v okrese Šaľa, v ktorej sú s výnimkou Dlhej nad Váhom len obce s viac ako 1000 obyvateľmi. Mladšie obyvateľstvo majú aj obce v severne situovaných okresoch s vyšším zastúpením slovenskej národnosti a vyššou mierou plodnosti - Nitra a Topoľčany. V zázemí krajského sídla možno navyše pozorovať synergický efekt stredne veľkých obcí s dostupnejším bývaním a pracovných príležitostí v meste Nitra.

Sociálne služby

Na Slovensku možno poskytovať sociálnu službu v troch formách – ambulantnej (poskytuje sa fyzickej osobe, ktorá dochádza, je sprevádzaná alebo je dopravovaná do miesta poskytovania sociálnej služby), terénnej (poskytuje sa fyzickej osobe v jej prirodzenom sociálnom prostredí) a pobytovej (poskytuje sa, ak súčasťou sociálnej služby je ubytovanie) (zákon č. 448/2008 o sociálnych službách). Platí pritom, že poskytovanie terénnej alebo ambulantnej služby má prednosť pred pobytovou. Z dôvodu dovŕšenia dôchodkového veku sú poskytované: prevažne pobytovou formou zariadenia podporovaného bývania, zariadenia pre seniorov, zariadenia opatrovateľskej služby, domov sociálnych služieb, špecializované stredisko, ktoré dopĺňujú rehabilitačné stredisko, denný stacionár, opatrovateľská služba, prepravná služba, sprievodcovská a predčitateľská služba a požičiavanie pomôcok. Sociálnu službu môžu poskytovať štátne i súkromné právnické osoby, ale aj fyzické osoby. Štruktúra služieb na Slovensku je 6,2% (A)- 47,0% (T)- 46,8% (P) a teda ambulantný typ služieb je v Slovenskej republike značne poddimenzovaný, a to aj napriek preferencii nepobytových sociálnych služieb.

Špecifiká sociálnych služieb v obciach Nitrianskeho kraja

V Nitrianskom kraji je 195 poskytovateľov služieb pre seniorov. Je to 3. najnižší počet spomedzi všetkých krajov. Na obecnej úrovni (mapa 1) pozorujeme, že všetky mestá Nitrianskeho kraja poskytujú nejakú formu sociálnej služby pre seniorov. Zastúpenie obcí so službou pre seniorov v jednotlivých okresoch variuje od 16,13% v Nitre a 18,18% v Zlatých Moravciach po 36,59% v Komárne a 53,85% v Šali. Podobne ako v celorepublikovom priemere aj v Nitrianskom kraji je až 71% poskytovateľov verejných služieb. Avšak napríklad

kraj Bratislavský má pomer poskytovateľov už takmer vyrovnaný 54% (V) – 46% (N). Zastúpenie jednotlivých typov poskytovaných služieb nevykazuje výraznejšie odlišnosti medzi verejnými a neverejnými poskytovateľmi.

Zákon o sociálnych službách definuje 3 základné formy poskytovania sociálnej služby seniorom. V praxi sa však stretávame aj s ich kombináciou: ambulantno-terénnymi, ambulantno-pobytovými sociálnymi službami. Ambulantno-terénne typy služieb sme do troch základných skupín služieb zaradili podľa prevahy (absolútnej početnosti služby) t.j. v prípade prevahy ambulantného typu sme ju priradili k ambulantným, v prípade terénneho typu boli zaradené do skupiny terénnych služieb (napríklad opatrovateľskú službu poskytovanú v ambulantne – terénnou formou sme zaradili medzi terénne služby). Ich počet na tisíc 65 a viac ročných obyvateľov je najnižší na Slovensku práve v Nitrianskom kraji - 2,04‰, oproti 2,61‰ v celej Slovenskej republike (mapa 2). Na krajskej úrovni dominujú dve formy poskytovania služieb: pobytová a terénna, ktoré tvoria vo všetkých krajoch viac ako 70%. Tretím typom je ambulantná forma, ktorá je zatiaľ v počiatkovej fáze svojho rozvoja. Tento trend dokazuje aj ich výskyt v jednotlivých obciach Nitrianskeho kraja.

Ambulantná služba v Nitrianskom kraji má podiel 4,62% zo všetkých služieb (mapa 3). Ich výskyt v obciach kraja je veľmi sporadický. Šesť miest a jedna obec disponujú takouto formou sociálnej služby pre seniorov. Zavedenie do obcí sa totiž zatiaľ javí ako neefektívne z hľadiska využívania a financovania. V okresoch Topoľčany a Zlate Moravce táto forma absolútne absentuje. V okrese Topoľčany však registrujeme aspoň ambulantnou-pobytovú sociálnu službu, ktorá však bola zarátaná ako dominantne pobytová služba. Naopak mesto Nitra eviduje najvyšší počet týchto služieb (3). Všeobecne najfrekventovanejším typom je domov sociálnych služieb. Za nedostatočne rozvinuté v porovnaní so zvyškom Slovenska možno považovať najmä rehabilitačné strediská.

Druhým typom s najvyšším zastúpením na Slovensku je terénna sociálna služba. Nitriansky kraj má podpriemerný podiel - 42,05% v porovnaní s ostatnými kraji (mapa 4). Tieto služby ponúka seniorom 19% zo všetkých obcí kraja. Dominantná terénna služba je, podobne ako v iných častiach Slovenskej republiky, opatrovateľská služba. V 45 obciach kraja sa zároveň jedná o jedinú poskytovanú službu. Na okresnej úrovni najvyššou početnosťou disponuje okres Levice, kde tento typ služby poskytuje až 27 obcí, k čomu prispelo zriadenie spoločného obecného úradu pre opatrovateľskú službu.

V dlhodobom vývoji sociálnych služieb, sú pobytové služby dominantnými spomedzi všetkých hodnotených. Nitriansky kraj s podielom 53,3% presahuje Slovenský priemer 46,7 % a má po Banskobystrickom kraji druhé najvyššie zastúpenie v tejto forme poskytovania služieb (mapa 5). Z okresov iba Levice nepresahujú 50% zastúpenie. V porovnaní s terénnymi a ambulantnými službami majú pobytové služby v obciach Nitrianskeho kraja najheterogénnejšiu štruktúru. Z možných šiestich druhov sa v kraji vyskytujú všetky, avšak oproti ostatným krajom

možno za poddimenzované považovať zastúpenie zariadení opatrovateľskej služby. Najčastejšie v obciach Nitrianskeho kraja existuje domov sociálnych služieb a zariadenie pre seniorov, ktoré sa pretransformovali z už existujúcich zariadení domovov dôchodcov a domovov penziónov pre dôchodcov a ich prevádzkovanie je taktiež spojené s najvyššími finančnými príspevkami. Z priestorového hľadiska majú okresy vyrovnané počty poskytovateľov služieb (cca 18), nižšie počty evidujú len najmenšie okresy Zlaté Moravce a Šaľa. Prítom Zlaté Moravce ako jediný okres nedisponuje ani jedným zariadením pre seniorov.

Samotným aspektom je lôžková kapacita pobytových služieb. Priemerne na Slovensku pripadá na 100 65 a viacročných obyvateľov 5 lôžok. S počtom lôžok vyšším ako 5 disponujú kraje Nitriansky, Trnavský a Banskobystrický. Najvyššiu lôžkovú kapacitu v Nitrianskom kraji majú okresy Topoľčany a Komárno s 8 lôžkami. S najvyššou početnosťou lôžok vo všetkých okresoch disponujú domovy sociálnych služieb, druhou formou sú zariadenia pre seniorov.

Vzhľadom na vysokú početnosť obcí s absenciou sociálnych služieb, ukazuje sa potreba zhodnotiť nielen druhovú dostupnosť a lokalizáciu, ale aj ich fyzickú dostupnosť z obcí bez sociálnej služby. Na túto analýzu sme zvolili sieťovú analýzu. Vstupnými dátami boli cestná sieť Nitrianskeho kraja a obce, rozdelené na poskytujúce a neposkytujúce sociálne služby. Územie kraja sme následne rozčlenili na areály so sociálnou službou vo vzdialenosti do 2,5 km, 5 km a 10 km (mapa 6). Najlepšou dostupnosťou sa vyznačujú okresy Šaľa a Topoľčany, v ktorých majú všetky obce do vzdialenosti 10 km dostupnú aspoň jednu sociálnu službu. V prípade okresu Šaľa je tento výsledok očakávaný, keďže až viac ako polovica z 13 obcí disponuje nejakou sociálnou službou. Naopak za nedostatočne vybavené možno považovať okresy s vyšším počtom obcí (Nitra, Nové Zámky, Levice), v rámci ktorých sa v kraji vytvorili tri kompaktné areály so vzdialenosťou nad 10 km od najbližšej sociálnej služby. Problematickou sa javí západná periféria okresu Nitra, kde leží až 7 takýchto obcí. Najbližšia sociálna služba na západe okresu Nitra je totiž v Ľudovítovej a Nitre. Práve vysoká koncentrácia služieb do krajského sídla sa javí ako problematická pre ostatné obce okresu. Ďalšie 3 obce Nitrianske okresu s obtiažnym prístupom k sociálnym službám nachádzame na východe okresu. Tu na ne plynulo nadväzuje 8 obcí z okresu Zlatých Moraviec. V tomto prípade komplikujú dostupnosť prírodné podmienky zasahujúceho pohoria Tribeč. Jedná sa predovšetkým o menšie podhorské obce, pre ktoré by bolo vhodné rozvíjať najmä terénne formy sociálnych služieb. Tretí areál s podpriemernou dostupnosťou sociálnych služieb nachádzame na juhovýchode kraja, ktorý utvára 8 obcí Novozámockého okresu, 5 obcí Levického okresu a 1 obec okresu Komárno. V celej juhovýchodnej oblasti kraja sa totiž sociálne služby nachádzajú iba v meste Štúrovo a obciach Leľa a Chľaba, ktoré vznikli už v minulosti prestavbou kasární pohraničnej stráže (Sule a i., 2005), resp. sanatória.

Záver

Nitriansky kraj mal k 1.7.2010 95 815 obyvateľov 65 a viac ročných. Má teda najpočetnejšiu skupinu seniorov spomedzi všetkých krajov SR, čo je 14% z celkového počtu seniorov Slovenska. Nitriansky kraj má najnižší počet služieb pre seniorov na tisíc 65 a viac ročných obyvateľov na Slovensku s hodnotou 2,04% (2,61% priemeru SR). Každá zo sledovaných typov služieb pre seniorov má svoje špecifiká. Ambulantný typ služieb je v kraji výrazne poddimenzovaný (celoslovenská situácia je obdobná). Vyskytujú sa len v 6 mestách a jednej obci južných okresov kraja, najrozšírenejšia je v krajskom meste. Krajská úroveň terénnych služieb je vzhľadom k slovenskému priemeru podpriemerná. Najvýraznejším zastúpením tejto formy poskytovania služieb, konkrétne opatrovateľskou službou, disponuje okres Levice. Z priestorového hľadiska majú okresy vyrovnané počty poskytovateľov pobytových služieb pre seniorov, nižšie počty evidujú len najmenšie okresy Zlaté Moravce a Šaľa. Pritom Zlaté Moravce ako jediný okres nedisponuje ani jedným zariadením pre seniorov. Lôžková kapacita okresov je výrazne nadpriemerná, okresy Topoľčany a Komárno majú viac ako 8 lôžok na 100 seniorov. Priestorový pohľad na rozmiestnenie služieb v jednotlivých okresoch vzhľadom k cestnej sieti identifikujú ako okresy s najlepšou dostupnosťou Šaľa a Topoľčany, v ktorých majú všetky obce do vzdialenosti 10 km dostupnú aspoň jednu sociálnu službu. Nedostatočne vybavené možno považovať okresy s vyšším počtom obcí (Nitra, Nové Zámky, Levice), a vďaka prírodným podmienkam Zlaté Moravce, v rámci ktorých sa v kraji vytvorili tri kompaktné areály so vzdialenosťou nad 10 km od najbližšej sociálnej služby.

Príspevok vznikol v rámci riešenia projektu VEGA 1/0562/12 s názvom „Nové demografické analýzy a prognózy obyvateľstva Slovenska a jeho regiónov s využitím progresívnych geografických aplikácií“ (100%).

Literatúra

Holmerová, I. a i. 2007. Vybrané kapitoly z gerontologie. [online]. Praha: EV public relations. [cit. 28.06.2010]. Dostupné z: <http://www.geriatric.cz/dokumenty/VybrKapZGerontologie.pdf>.

Káčerová, M., Mládek, J. 2012. Population Ageing as Generation Substitutions: Economic and Social Apects. In: Ekonomický časopis 60, č. 3. Bratislava: Prognostický ústav SAV, Ekonomický ústav SAV, 2012, s. 259-276. ISSN 0013-3035.

Mládek, J., Bleha, B. 2001. Priestorová diferencovanosť prirodzeného prírastku obyvateľstva Slovenska. In: Súčasný populačný vývoj na Slovensku v európskom kontexte. Zborník príspevkov z 8. demografickej konferencie, Bratislava: Slovenská štatistická a demografická spoločnosť, 2001, s. 144 – 147.

MPSVR. 2011. Centrálny register poskytovateľov sociálnych služieb. [online]. [cit. 19.05.2012]. Dostupné z: <http://www.employment.gov.sk/CRP/>.

Sule, P. a i. 2005. Encyklopédia miest a obcí Slovenska. Lučenec: PS-LINE, 2005, 960 s. ISBN 80-969388-8-6.

ŠÚ SR. 2011. Vekové zloženie obyvateľstva Slovenskej republiky v roku 2010. Bratislava: ŠÚSR.

Zákon č. 448/2008, o sociálnych službách a o zmene a doplnení zákona č. 455/1991 Zb. o živnostenskom podnikaní (živnostenský zákon) v znení neskorších predpisov.

SOCIAL SERVICES FOR SENIORS – A CASE STUDY IN THE COMMUNES OF NITRA REGION

Summary

Growing number of the aged is especially reflected in the social field. Nitra region has the most numerous group of seniors among all of the regions of Slovakia, which represents 14 % of all seniors in Slovakia. The value 2.04 ‰ (2.61 ‰ SR average) in this district is the lowest number of services for seniors 65 and over per 1 000 inhabitants in Slovakia. The deployment of ambulatory services is in the region significantly insufficient. Regional level of field services is in comparison with the national average insufficient too. The highest concentration of nursing services is in Levice district. In terms of spatiality, districts have balanced numbers of providers of residential services for seniors, while lower numbers are recorded only in the smallest Zlaté Moravce and Šaľa districts. Bed capacity is in all districts significantly above average, for example facilities in districts Topoľčany and Komárno are equipped with more than 8 per 100 seniors. According to a spatial view of the deployment of services, Šaľa and Topoľčany districts share the best accessibility considering road network.

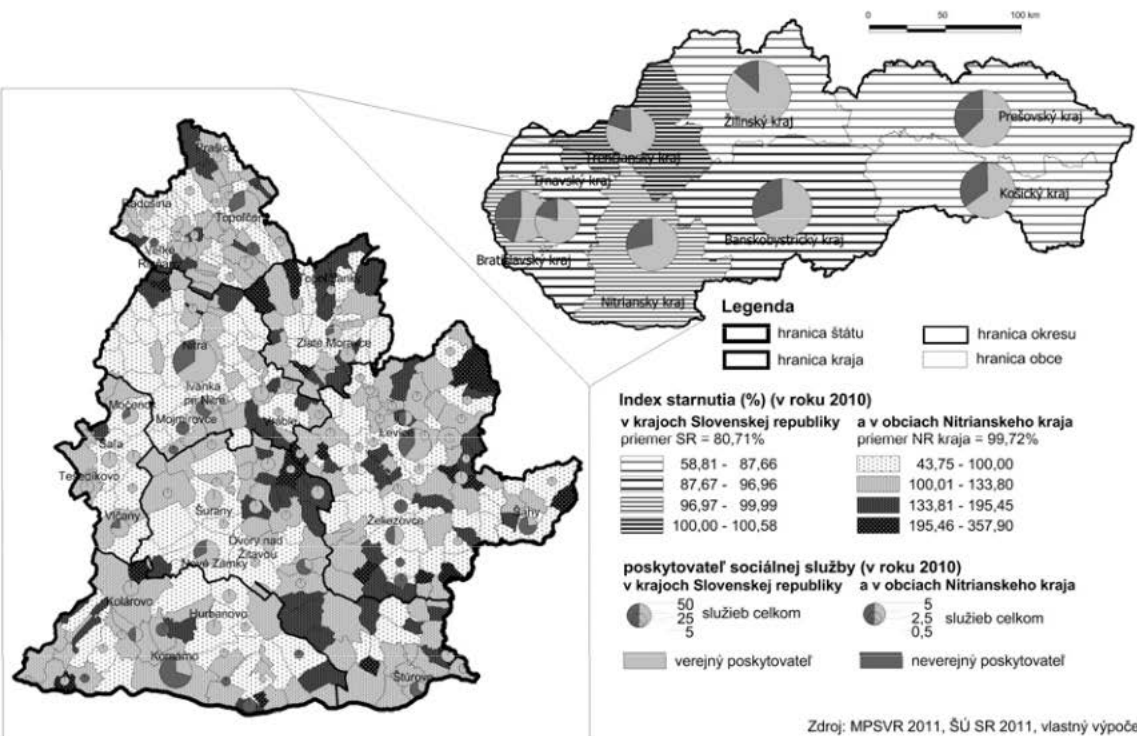
Mgr. Marcela Káčerová, PhD.

Katedra humánnej geografie a demogeografie
Mlynská dolina 1, 942 02 Bratislava
E – mail:kacerova@fns.uniba.sk

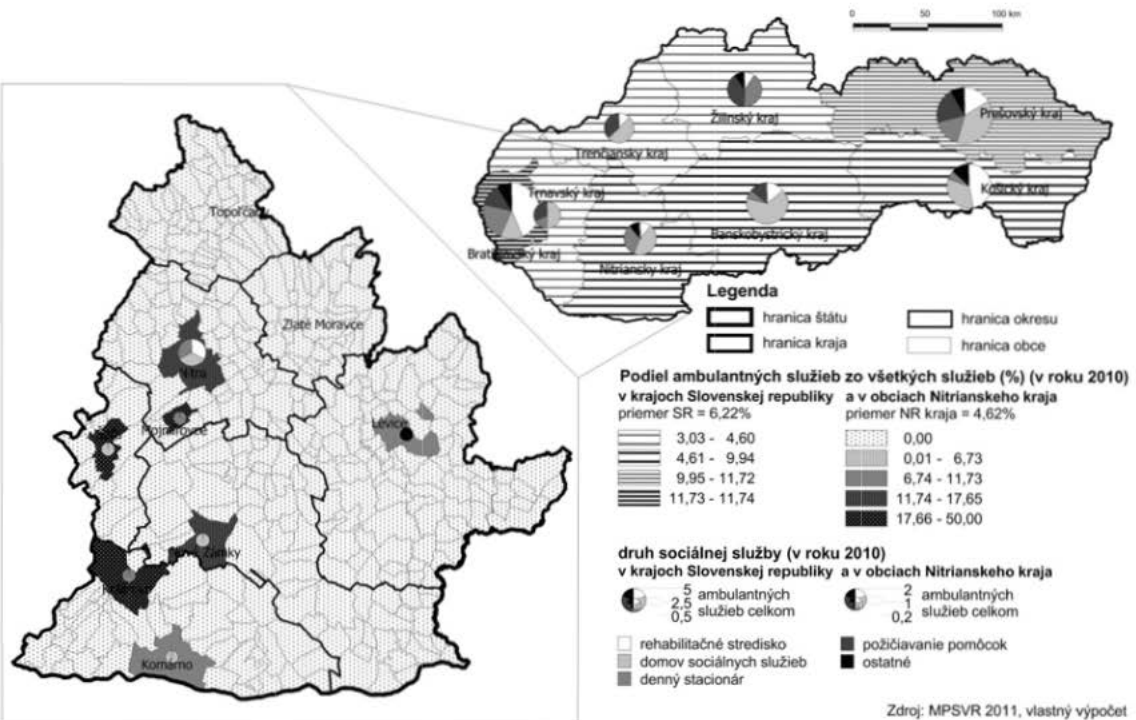
Mgr. Jana Ondačková

Freytag&Berndt, s.r.o.
Hrachova 4, 821 05 Bratislava
E – mail:ondackova@gmail.com

Mapa 1 : Početnosť poskytovateľov sociálnych služieb pre seniorov
 Map 1: Abundance of social service providers for seniors

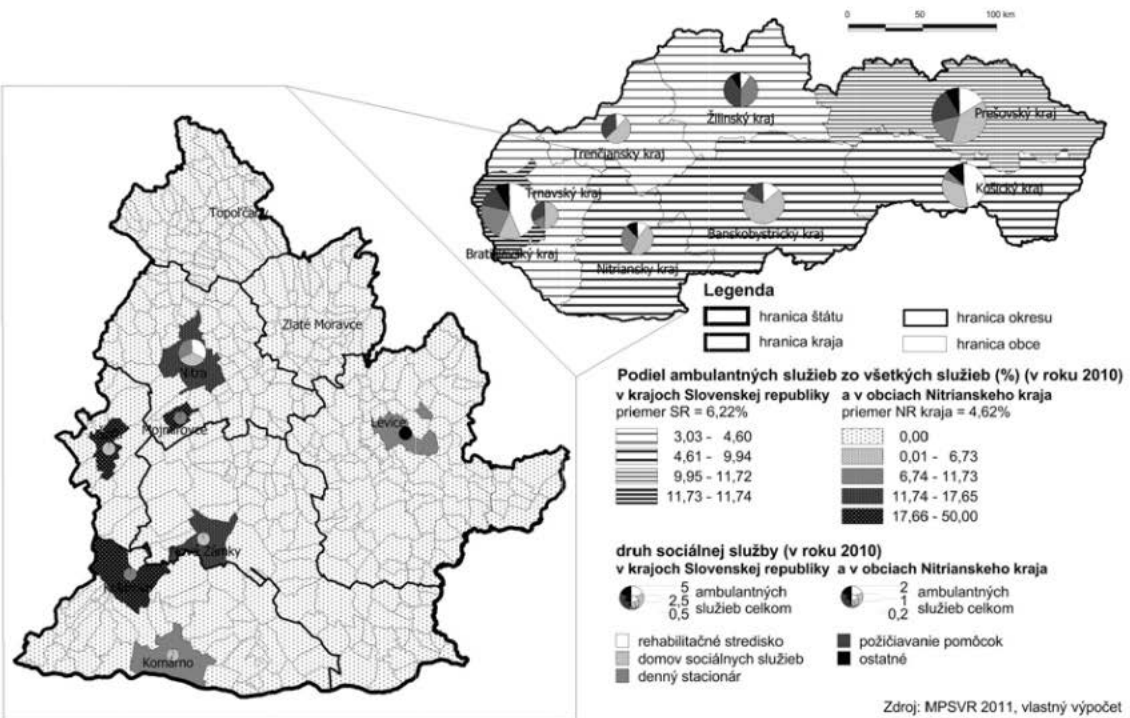
Mapa 2: Sociálne služby pre seniorov podľa formy poskytnutia
 Map 2: Social services for seniors by providing forms

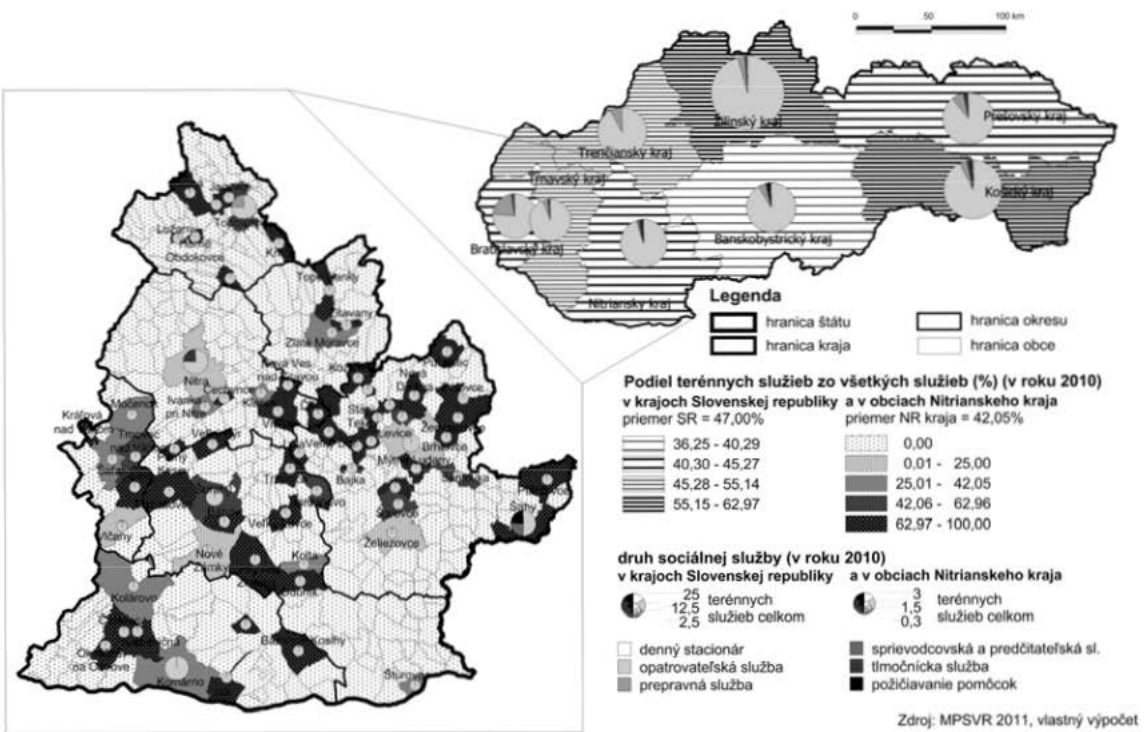

Mapa 3 : Štruktúra ambulantných služieb pre seniorov

Map 3 : The structure of ambulatory services for seniors

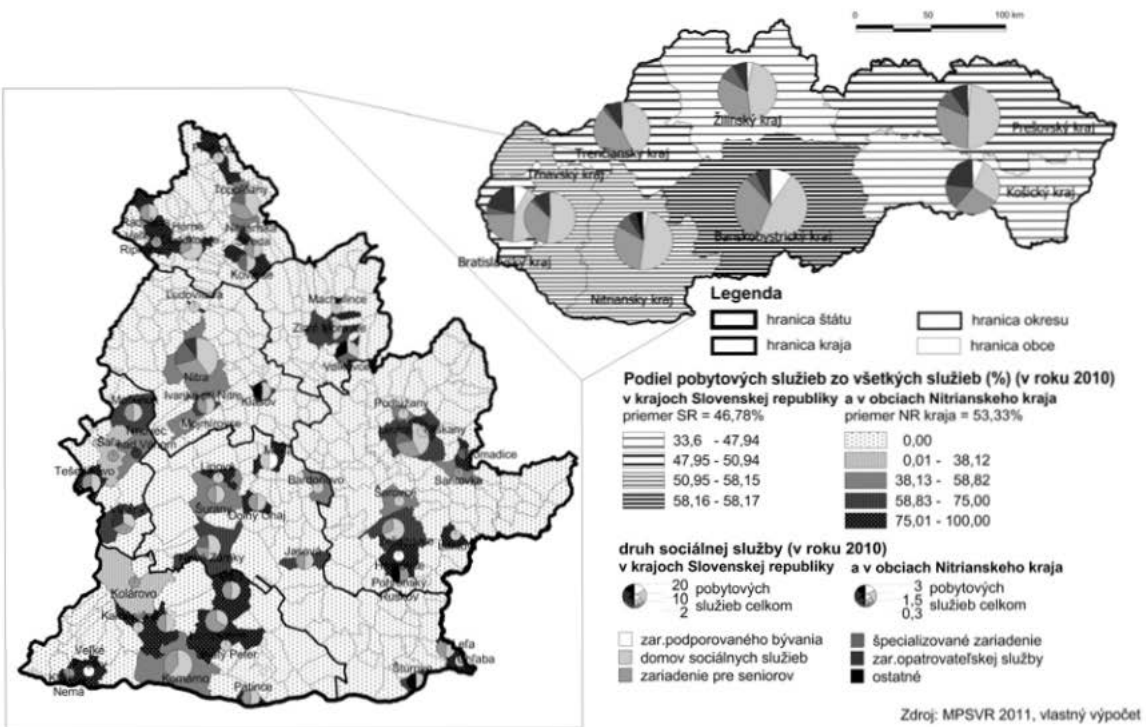
Mapa 4 : Štruktúra terénnych služieb pre seniorov
 Map 4 : The structure of field services for seniors

Mapa 5: Štruktúra pobytových služieb pre seniorov

Map 5: The structure of residential services for seniors

Mapa 6: Dostupnosť sociálnych služieb pre seniorov

Mapa 6: Accessibility of social services for seniors

